

Katarzyna Andrys-Adamczyk¹

„Pasiaści” (*Al-Muḥaṭṭaṭīn*) Yūsufa Idrīsa – zwierciadło egipskiej sceny politycznej

Wprowadzenie

Niniejszy artykuł charakteryzuje przemiany w egipskim życiu politycznym po 1952 roku. W sposób symboliczny zostały one zobrazowane w sztuce teatralnej Yūsufa Idrīsa pt. „Pasiaści” (*Al-Muḥaṭṭaṭīn*).

Yūsuf Idrīs (1927–1991) był z wykształcenia lekarzem, a z zamiłowania pisarzem. Jego twórczość zajmuje szczególne miejsce we współczesnej literaturze egipskiej. Zastąpił jako dziennikarz, autor krótkich opowiadań i powieści. Jego krótkie opowiadania były porównywane do dzieł Antoniego Czechowa. Idrīs był również niespełnionym aktorem, a swoje zamiłowanie do teatru zmaterializował w napisanych przez siebie sztukach. W latach 60. odbył podróż do państw bloku wschodniego, w tym Polski, gdzie miał okazję poznać twórczość Sławomira Mrożka, i jak później stwierdził, zainspirować się nim w swoich pracach. Dorobek literacki autora ma charakter uniwersalny. Według Idrīsa celem literatury było nie tylko opisywanie rzeczywistości, ale ukazanie jej w taki sposób, by wywrzeć na czytelniku wrażenie, które skłoni go do refleksji. Tylko uświadomiony odbiorca był w stanie wprowadzić realną zmianę w społeczeństwie².

Problemy społeczno-polityczne poruszane w jego opowiadaniach i dramatach są ciągle aktualne w dzisiejszym Egipcie. W obliczu wydarzeń na egipskiej scenie politycznej, które miały miejsce już po śmierci autora, związanych z tzw. arabską wiosną i obaleniem Husniego Mubāraka w 2011 roku oraz odsunięciem od władzy przez wojsko Muḥammada Mursīego w 2013 roku, szczególnie

¹ Uniwersyter Warszawski, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0612-2565>, e-mail: k.andrys-adamc@uw.edu.pl.

² D. Rudnicka-Kassem, *Egyptian Drama and Social Change: A Study of Thematic and Artistic Development I Yūsuf Idrīs's plays*, Montreal 1992, s. 19.

aktualny i wymowny jest dramat Idrīsa z 1969 roku *Al-Muḥaṭṭaṭīn* („Pasiaści”). Sztuka w satyryczny sposób nie tylko nakreśla dylemat bohatera-przywódcy, którego ideały sukcesywnie się rozmywają, ale również porusza problem skorpumpowanej władzy, pozornej rewolucji, ośmiesza egipską biurokrację i związane z nią zjawisko łapówkarstwa.

Dramat „Pasiaści” (*Al-Muḥaṭṭaṭīn*) został napisany w 1969 r.oku, czyli niedługo po tym, jak w wyniku klęski wojny sześciodniowej arabskie życie kulturalne pogrążyło się w letargu. Sztuka została uznana przez władze za „obraźliwą” i została niedopuszczona przez cenzurę do wystawienia na scenie. Warto podkreślić, że pośród wszystkich dramatów autorstwa Idrīsa, to właśnie „Pasiaści” w sposób najbardziej dosłowny ukazują skutki rewolucji i nieudolność egipskiej polityki. Bohaterami utworu są ci, którzy sprawują rządy. Według krytyków Yūsuf Idrīs w „Pasiastych” wytyka błędy naserowskiej polityki oraz podaje pod wątpliwość założenia socjalizmu³. Treść sztuki pozostawia jednak znacznie szersze pole interpretacyjne. Autor poddaje krytyce praktycznie każdy system polityczny, który narzuca jedyny słuszny światopogląd, przez co pozbawia obywateli wolności wyboru. Kolejnym znaczącym problemem, który porusza sztuka jest rola charyzmatycznej jednostki, którym jest przywódca rewolucji.

Treść dramatu „Pasiaści” a sytuacja społeczno-polityczna w Egipcie

Sztuka składa się z trzech aktów. Didaskalia napisane są w języku arabskim – literackim, natomiast większość dialogów w dialekcie kairskim. Akcja pierwszego aktu rozgrywa się w bliżej nieokreślonym miejscu, który sprawia wrażenie odizolowanego od świata. Znajduje się tam pagórek oraz ruiny minaretu. W tym osobliwym miejscu znajdują się dziwacznie ubrani, posiadający groteskowe imiona bohaterowie. Są oni członkami tajnego ugrupowania, które przygotowuje się do przejęcia władzy i oczekują na przybycie swojego przywódcy. Lider, którego imię – Aḥ (Brat) dość jasno nawiązuje do „Roku 1984” G. Orwella, przybywa na miejsce spóźniony. Jego pojawienie się jest dość spektakularne, ponieważ przylatuje helikopterem i zstępuje na deski teatru z sufitu, do którego jest przywiązany liną. Jego współtowarzysze darzą go ogromnym szacunkiem i z pokorą wykonują jego polecenia oraz bezdyskusyjnie przyjmują wszystko co mówi. Stowarzyszenie „Pasiastych” pod przewodnictwem Brata od kilku lat przygotowywało się do przetomowej nocy, kiedy przejmą kontrolę nad Instytucją Wielkiego Dobrobytu. Brat kieruje do swoich współtowarzyszy przemowę, w której ogłasza, że wiekopomna chwila właśnie nadeszła i orga-

³ Ibidem, s. 128.

nizacja wreszcie wyjdzie w ukrycia. Jego słowa spotykają się z entuzjazmem zgromadzonych. Duktūr ‘Ar-rīq (Doktor Ślina) zapytany przez Brata o to, jak żyje ówczesny świat, odpowiada, że każdy jest tym, kim chce, i robi to, co chce. Wszystko jest niezdefiniowane, a to prowadzi do chaosu, zniszczenia i wojen. Rozwiązaniem tej sytuacji może być jedynie wytyczenie klarownych czarno-białych linii, które uczynią życie zrozumiałym, prostym i szczęśliwym. Pasiastci rewolucjoniści oczekują przybycia aktorki Māḏ (Diament), bez której dokonanie przewrotu będzie niemożliwe. Māḏ przybywa w ostatnim momencie ubrana w obcisły strój w czarno-białe pasy. Brat wypowiada słowa: *teraz idziemy, by poruszyć historię*⁴ i w tym momencie kończy się pierwszy akt.

Działająca w podziemiu organizacja „Pasiastych”, która przygotowuje się do puczu jest jasnym nawiązaniem do Ruchu Wolnych Oficerów. Postać Brata można zatem utożsamić z Nāṣirem. Retoryka Brata momentami wręcz do złudzenia przypomina „Filozofię rewolucji” czy wystąpienia egipskiego prezydenta. Warto postawić pytanie czy dramat Yūsufa Idrīsa był rzeczywiście krytyką samego Nāṣira? Czy raczej ogólnego schematu przejmowania władzy poprzez rewolucję, a przewrót z 1952 roku wraz z jednym z jego dowódców się w ten szablon wpisał. We współczesnej historii Egiptu Ruch Wolnych Oficerów nie był jedyną tajną organizacją, która dążyła do obalenia ówczesnej władzy. Co prawda rewolucja 23 lipca była do tej pory jedyną, która na tak długi okres czasu doprowadziła do zmian w egipskiej polityce, ale podobne próby były podejmowane już przez grupę narodowców wspierających Aḥmada ‘Urābiego w 1882 roku czy wafdystów w 1919 roku. Drugą organizacją, która przez większość czasu swojego istnienia była nielegalna, a jej członkowie prześladowani, której udało się przejąć władzę w Egipcie, było „Stowarzyszenie Braci Muzułmanów”. Bracia Muzułmanie co prawda nie byli głównymi inicjatorami rewolucji, ale to dzięki niej przejęli władzę w Egipcie.

Akcja drugiego aktu rozgrywa się w Instytucji Wielkiego Dobrobytu, której celem jest uszczęśliwianie ludzi na całym świecie. Jej prezes zajmuje się głównie ćwiczeniem jogi, pomiataniem swojego sekretarza oraz odprawianiem z kwitkiem petentów. Pierwsza scena rozgrywa się w jego gabinecie, gdzie Prezes Rady Zarządu gimnastykuje się, między nim a jego sekretarzem toczy się następująca rozmowa:

P.R.Z.: Nie głupcze, nie ćwiczę jogi dla egzaminów ani innych ludzi... to dla ciebie, nauczyłem cię bardzo wielu rzeczy. Rzeczy, których nie może zrozumieć ktoś taki jak ty. Ktoś, kto nawet nie umie zapanować nad sobą, Gniewasz się i denerwujesz, przeklinasz i uśmiechasz się,

⁴ Y. Idrīs, *Al-Muḥaṭṭaṭīn*, Ṭarāblus 1983, s. 38.

ponieważ jesteś istotą prymitywną, którą władają instynkty i emocje. Denerwujesz się, więc przeklinasz i denerwujesz się jeszcze bardziej i tak w koło. Ja nie jestem taki, gdy się denerwuję, to się śmieję, gotuje się we mnie, to się uśmiecham, gdy słyszę słowa, które są jak spadająca cegła na głowę, zachowuję spokój i zadowolenie. To dzięki jodze byłem urzędnikiem dziewiątej kategorii tak jak ty, a teraz kim jestem?

Sekretarz: Prezesem Rady Zarządu, najważniejszym na świecie.

P.R.Z.: Wiesz jaka jest różnica pomiędzy Prezesem Rady Zarządu, a urzędnikiem dziewiątej kategorii?

Sekretarz: Różnica to cztery tysiące pięćset funtów rocznie, proszę pana.

P.R.Z.: Głupek. Różnica jest bardzo mała. Możesz zwyzywać urzędnika dziewiątej kategorii, ale nigdy nie możesz obrazić Prezesa Rady Zarządu⁵.

Fragment ten rozpoczyna groteskowe ukazanie egipskiej biurokracji, mechanizmów nią rządzących oraz pracy urzędników i ich bezkarności, której krytykę autor kontynuuje przez cały drugi akt. Po przewrocie Wolnych Oficrów, nowy rząd przystąpił do szybkiej rozbudowy aparatu biurokratycznego. W latach 1952–1970 liczba urzędników państwowych wzrosła ponadtrzykrotnie od ok 350 tys. urzędników w 1952 roku do ok 1,2 mln w 1970 roku, natomiast w 1979 roku wynosiła już 1,9 mln⁶. Wzrost zatrudnienia w urzędach państwowych był spowodowany m.in. zwiększeniem udziału sektora państwowego w gospodarce i administracji, jednak większość etatów była tworzona sztucznie, co spowodowało, że po dziś dzień Egipt boryka się z problemem nadzatrudnienia. Posady urzędników państwowych przekazywane były po znajomości dla rodziny i przyjaciół. Część z nich była przeznaczona dla absolwentów uczelni wyższych, po to by zapobiec niezadowoleniu młodego pokolenia. Szansę na zatrudnienie miał również kandydat, który zapłacił właściwej osobie odpowiedniej wysokości łapówkę. Zapoczątkowana w czasach Nāsira rozbudowa aparatu biurokratycznego bardzo skomplikowała życie codzienne w Egipcie. Załatwienie najprostszych wymaganych formalności urzędowych zazwyczaj wymaga wielogodzinnego stania w kolejkach często kilka dni z rzędu. Klient jest odsyłany od jednego okienka do drugiego (które zazwyczaj nie znajduje się obok pierwszego), po to by zdobyć odpowiednią ilość pieczętek lub znaczków urzędowych. Warto podkreślić, że jeden urzędnik w większości przypadków wyznaczony jest do przybijania tylko jednego rodzaju pieczętek.

⁵ Ibidem, s. 44–45.

⁶ J. Zdanowski, *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010, s. 182.

Skomplikowana struktura urzędów doprowadziła do wytworzenia się kolejnego „sztucznego etatu”, tj. osób wynajmowanych po to, by stać w kolejkach. Cały proces uzyskania potrzebnego zaświadczenia może przyspieszyć propozycja wypicia z urzędnikiem herbaty z jaśminem⁷, czyli zapłatenie łąpówki. Symbolem egipskiej biurokracji stała się kairska Muğamm‘ at-taħrīr, czyli znajdujący się przy placu Taħrīr urzędniczy moloch, w którym załatwia się m.in. formalności wizowe, rejestrację w szkole itd. Budynek będący braterskim darem Związku Radzieckiego jest socrealistyczną budowlą oddaną do użytku tuż przed przewrotem 23 lipca 1952 roku⁸. Mimo że Kairczycy żartują sobie ze wszystkich rytuałów urzędniczych jednocześnie je przeklinając, a na temat samej Muğamm‘y powstał nawet słynny film komediowy *Al-Irḥāb wa-l-kabāb*, to na przestrzeni lat w tej dziedzinie praktycznie nic się nie zmieniło.

W dalszej części drugiego aktu prezes z wrodzoną wręcz arogancją przyjmuje interesantów. Kiedy wchodzi do niego dyrektor ds. relacji publicznych, prezes nie okazuje mu szacunku, siedzi z nogami położonymi na biurku, przez co pokazuje podeszwy swoich butów, co w kulturze arabskiej jest co najmniej nietaktowne. Ich groteskowa rozmowa ukazuje cały rytuał wymienia grzeczności jaki należy przejść, aby cokolwiek załatwić.

Dyrektor Relacji Publicznych: Dzień dobry proszę pana. Bardzo ładny dzień dziś mamy.

P.R.Z.: Proszę, widzisz, że jestem zajęty. Przejdź do sedna.

Dyrektor Relacji: Do sedna... jakże to proszę pana, dzień naprawdę jest bardzo ładny, dzięki Bogu. Bardzo dobrze i zdrowo pan wygląda, odpukać w niemalowane.

P.R.Z.: Skąd wiesz, czy jestem zdrowy... Błagam... Do sedna.

Dyrektor Relacji: Wiem, bo przecucia mi tak mówią, proszę pana, przecucia, serce mi podpowiada.

P.R.Z.: Powiesz wreszcie o co Ci chodzi?! Czy mam rzucić wszystko i skupić się tylko na tobie?!

Dyrektor Relacji: Dobrze proszę pana, przechodzę do sedna. Proszę pana, trzy hasła, które pojawiają się w telewizji, zajęty nam trzy miesiące planowania i pięć miesięcy wykonania. Słowo honoru, że jak je pan usłyszysz, to będzie pan zaskoczony tym, jak nam się udało je skończyć w tak krótkim czasie!

⁷ *Tṣrab iṣ-ṣāy bi-l-yāsmīn*, to często używany w Egipcie kurtuazyjny zwrot, który oznacza propozycję łąpówki.

⁸ H. Bizzari Fatteen, *The Mugamma, the center of Egypt's sprawling bureaucracy*, <http://www.touregypt.net/featurestories/mugamma.htm> [dostęp: 20.10.2022].

P.R.Z.: Przejdź do sedna, powiedz nam.

Dyrektor relacji: Przecież mówię proszę pana... ah. Powiedziałem dokładnie o co chodzi.

P.R.Z.: (Głośno krzyczy) Mam wstać na baczność?!

Dyrektor Relacji: Boże uchovej, szanowny panie! Przepraszam, to ja siądę tak jak pan!

(Podchodzi do biurka i kładzie na nim nogi w ten sam sposób jak Prezes Rady Zarządu)

Proszę bardzo proszę pana... pierwsza reklama: Instytucja Wielkiego Dobrobytu szczy się tym, że daje ludowi następujący wzór: okazję nie do przegapienia!⁹

Ostatecznie dyrektor ds. relacji publicznych po przedstawieniu swojego pomysłu zostaje wyrzucony z gabinetu. Następnym petentem jest ubrany w tradycyjny strój arabski mężczyzna, którym jest słynny średniowieczny poeta i filozof Abū al-‘Alā’ al-Ma‘arrī. Poeta nie może zaznać wiecznego odpoczynku, ponieważ Instytucja Wielkiego Dobrobytu finansuje prasę i telewizję, która przekazuje informację w niedbałym potocznym języku dalekim od literackiego. By naprawić ten problem al-Ma‘arrī chce wygłosić panegiryk na część instytucji i jej prezesa. Okazuje się jednak, że procedury urzędowe nie przewidują takich sytuacji. Prezes prosi więc sekretarza, by wystawił poecie kwitek, z którym ma udać się do innego urzędu.

P.R.Z.: Przepraszam, ale w instytucji nie ma protokołu dotyczącego poezji i poetów, więc nie możemy Cię nagrozić.

Abū al-‘Alā’: Jakże to, wasza książęca mość? Nie zasnę spokojnie w grobie, dopóki rzeki pieniędzy wypływające z waszego szanownego budżetu będą finansować prasę i gazety piszące w języku niepodobnym do arabskiego. Wystarczy jeden wers mojej poezji, który w krótkiej chwili zrobi to czego przez dziesiątki lat nie zrobiły wasze wszystkie obwieszczenia. Wystarczy mi, mój panie, nagroda, którą będzie niewielkie ogłoszenie na ćwierć strony w jednej z waszych gazet. Wszak wiesz już teraz, że jestem takim jakim zawsze byłem: skromnym poetą, ascetą. Nie mogę oczekiwać od was, dajmy na to, całej strony, albo, dobry Boże, wkładki do jednego z numerów. Lub obwieszczenia w technicolorze zwanym przez was telewizją, w której to ukazuje się niewiasta rozgłaszająca wiadomości, ponieważ jestem mężczyzną wielce skromnym. O książkę tej instytucji, wysłuchaj jej!

P.R.Z.: Wysłuchaj czego, panie Ma‘arrī?

⁹ Y. Idrīs, op.cit., s. 47–49.

Abū al-‘Alā’: Kasydy.

P.R.Z.: Błagam pana, ja tutaj nigdy niczego nie słucham, tylko czytam i piszę na bloczkach urzędowych i przekazuję to sekretarzowi (naciska na dzwonek i pojawia się sekretarz). Zróbnmy mu poświadczenie, które będzie mógł przedłożyć w Radzie Zarządu, widać, że to człowiek bezradny i godny pożałowania, wygląda jakby przyszedł tu pieszo z Al-Ma‘arry¹⁰.

Jedną z następnych klientek prezesa jest należąca do tajnej organizacji „Pasiastych” aktorka Māz. Sprytnie wykorzystuje słabości prezesa, najpierw udając, że krytykuje instytucje prawi mu komplementy oraz z nim flirtuje. Prezes szybko ulega jej urokowi i zatrudnia ją na stanowisko dyrektorki relacji personalnych. Māz może zatem przejść do dalszej części planu przygotowanego przez Brata, który doprowadzi do opanowania Instytucji przez „Pasiastych”. Manipuluje prezesem, tak by ten zatrudnił na wybrane stanowiska konkretnych ludzi należących do organizacji. Ich rozmowa obnaża m.in. fasadowość Instytucji Wielkiego Dobrobytu, która symbolizuje egipską biurokrację, ale również hipokryzję urzędników. Prezes sam przyznaje, że: *biuro jest biurem dla mnie i dekoracją, którą oglądają ludzie oraz: jestem Prezesem Rady Zarządu przed samym sobą, a przed ludźmi gram*¹¹. Następnie Māz wykorzystuje słaby punkt swojego przełożonego, którym jest strach przed spiskowaniem. Podaje mu segregator wypełniony sfabrykowanymi dowodami na to, że jego niesprecyzowani wrogowie czyhają na jego stanowisko, a nawet życie. Nakłania go by zatrudnił ochroniarza, którym zostaje członek organizacji „Pasiastych” – Duktūr ‘Ar-rīq.

Māz: Będę tu pracować?

P.R.Z.: Wspaniale prawda? Co sądzisz?

(...)

Māz: A na jakim stanowisku? Nie wezmę niczego co jest niższe rangą od dyrektora.

P.R.Z.: Masz rację, mam dla ciebie idealną posadę.

Māz: Dyrektorki?

P.R.Z.: Naturalnie!

(...)

Māz: Skoro tak, to twojemu życiu zagraża duże niebezpieczeństwo.

P.R.Z.: Mojemu życiu? Dlaczego?

Māz: Wyobraź sobie, najważniejszy człowiek w Instytucji mającej na

¹⁰ Ibidem, s. 54–56.

¹¹ Ibidem, s. 70.

celu uszczęśliwianie ludzi, z pewnością wszyscy przeciwko niemu spiskują.

P.R.Z.: Kto spiskuje?

Māz: Wrogowie, wrogowie ludzkości.

P.R.Z.: Ale oni są bardzo daleko, to mnie nie dotyczy.

Māz: Są tutaj mój drogi, wewnątrz Instytucji. Słyszałam ich jak spiskowali i zapisałam wszystko, o tutaj. Przeczytaj to na spokojnie.

P.R.Z.: Niech to diabli, cały segregator spisków przeciwko mnie i ja nic o tym nie wiem...

(...)

Māz: Potrzebujesz ochroniarza, bardzo silnego ochroniarza.

(...)

P.R.Z.: Rzeczywiście potrzebujemy ochroniarza, tylko kogo? Nie znam nikogo właściwego.

Māz: Znam kogoś, tylko nie wiem, czy się zgodzi¹².

W wyżej przytoczonym fragmencie Yūsuf Idrīs zwraca uwagę na dwa ważne problemy dotyczące egipskiej polityki, które rzutują na życie codzienne obywateli oraz ich światopogląd. Pierwszym z nich jest skorumpowanie elit politycznych i nepotyzm, drugim straszenie obywateli szpiegostwem i spiskowaniem. Kumoterstwo na najwyższych szczeblach egipskiej władzy w literaturze politologicznej określane jest terminem *crony capitalism*, który za prof. Jerzym Zdanowskim można przetłumaczyć jako „kapitalizm kolesiów”¹³. Zjawisko to osiągnęło największe rozmiary podczas prezydentury Husniego Mubāraka, kiedy to wiązania między biznesmenami a najbliższym otoczeniem prezydenta były najbardziej zauważalne. Przedsiębiorcy, którzy zapisywali się do Partii Narodowo-Demokratycznej byli pierwszymi, którzy dowiadywali się o intratnych kontraktach, dzięki czemu w krótkim czasie dorabiali się ogromnych fortun. Niejednokrotnie biznesmeni zajmowali kierownicze stanowiska w parlamentarnych komisjach budżetowych bądź nawet zostawali ministrami. Przykładem takiego przedsiębiorcy-polityka był, pochodzący z koptyjskiej rodziny polityków, Yūsuf Buṭrus Ġālī. Był ministrem gospodarki oraz ministrem skarbu. Do rządu został wprowadzony najprawdopodobniej w celu ułatwienia przejścia prezydentury przez syna Mubāraka – Ġamāla. Piastowanie stanowiska ministra umożliwiło mu stworzenie mechanizmu transferowania pie-

¹² Ibidem, s. 66–67, 70–72.

¹³ J. Zdanowski, *Bliski Wschód 2011: bunt czy rewolucja?*, Kraków 2011, s. 97.

niędzy państwowych do prywatnych przedsiębiorstw¹⁴. Drugim problemem nakreślonym przez Yūsufa Idrīsa jest generowanie przez władze społecznej fobii przed spiskowaniem. W czasach Nāšira zostało zdelegalizowane Stowarzyszenie Braci Muzułmanów. Masowe aresztowania członków, sympatyków oraz osób podejrzewanych (niekiedy bezpodstawnie) o powiązania z organizacją były na porządku dziennym. Tuż po nieudanym zamachu na życie Nāšira zostało aresztowanych około 2,8 tys. osób¹⁵. Próba zamachu była o tyle kontrowersyjna, że niektórzy m.in. Sayyid Quṭb sugerowali, że została ona sprowokowana przez władze¹⁶. Propaganda uczyniła stowarzyszenie publicznym wrogiem, który spiskował przeciwko Egiptowi i zagrażał łaadowi państwowemu. Jednak zatrzymywane przez policję były nie tylko osoby sympatyzujące z Braćmi. Każdy kto angażował się politycznie był czujnie obserwowany przez władzę. Byli to zazwyczaj dziennikarze o odmiennych od rządu poglądach, czy będący aktywistami politycznymi studenci. Sytuacja politycznych prześladowań czasów Nāšira oraz brutalnych praktyk stosowanych przez egipski aparat bezpieczeństwa została opisana m.in. w opartej na faktach powieści Nağība Maḥfūza pt. „Karnak” z 1974 roku.

Po rewolucji 25 stycznia 2011 roku strach przed szpiegostwem i spiskowaniem na nowo nasilił się w egipskim społeczeństwie. Warto podkreślić, że nowe władze państwowe w kampaniach reklamowych zachęcały obywateli, by nie rozmawiali z obcokrajowcami o polityce, ponieważ każdy obcokrajowiec może być szpiegiem, który chce zaszkodzić Egiptowi¹⁷. Kolejnym kuriozalnym wręcz przykładem obrazującym społeczną fobię przed spiskowaniem jest afery związana z przemycaaniem informacji dotyczących zamachów terrorystycznych przez przypominającą muppeta kukiełkę – Ablę Fahitę. Abla Fahita była bohaterką popularnego programu satyrycznego emitowanego przez prywatną egipską telewizję CBC. W 2014 roku kukiełka wystąpiła w reklamie sieci komórkowej Vodafone. Egipskie władze zinterpretowały reklamę w dość osobliwy sposób. Sieć została oskarżona o wykorzystywanie popularnej postaci w celu spiskowania i przekazywania instrukcji dotyczących przeprowadzenia zamachów terrorystycznych, członkom zdelegalizowanego wówczas po raz kolejny Stowarzyszenia Braci Muzułmanów. Prokuratura rozpoczęła nawet śledztwo

¹⁴ Ibidem, s. 98.

¹⁵ J. Zdanowski, *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna. Nurt Braci Muzułmanów*, Warszawa 2009, s. 63.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Wyemitowany w czerwcu 2012 roku spot reklamowy przestrzegający przed krytykowaniem egipskiej polityki w rozmowie z obcymi, <https://www.youtube.com/watch?v=GuclyK94RwI> [dostęp: 20.10.2022].

w celu zbadania niebezpiecznej reklamy, jednak zostało ono w krótkim czasie umorzone¹⁸.

W następnym fragmencie drugiego aktu pojawia się Brat, który został zatrudniony przez Māz jako dyrektor działu „jutra” (*qism bukra*). Zarzuca on Prezesowi Rady Zarządu, że nie potrafi on rzetelnie wykonywać swoich obowiązków oraz krytykuje jego postępowanie względem poety al-Ma‘arrīego. Chcąc udobruchać rozwścieczonego Brata, Prezes proponuje mu posadę dyrektora generalnego. Ambicje Brata są jednak znacznie większe, ponieważ chce zastąpić Prezesa na jego stanowisku. Przerażony Prezes wzywa swojego ochroniarza oraz cały personel, by pomogli mu pozbyć się niechcianego gościa. Okazuje się jednak, że wszyscy jego współpracownicy są ubrani tak samo jak Brat – w pasiaste, czarno-białe stroje. W gabinecie dochodzi do symbolicznej zmiany władzy. Brat w wymowny sposób zabiera krzesło Prezesa i sam na nim zasiada. Jednak Prezes jest w stanie zrobić wszystko, by utrzymać się przy władzy, zaczyna poniżać się przed Bratem i błagać go, żeby mógł z nim współpracować. Hipokryzja Prezesa sięga zenitu w momencie, w którym zarzucono mu, że jako nienoszący pasiastych ubrań przedstawiciel „starego reżimu” nie może pracować z nową władzą. Wówczas Prezes zdejmuje swoje stare ubrania i odwraca je na lewą stronę. Okazuje się, że noszone przez niego ubrania od spodu były pasiaste. Brat widząc jego zdeterminowanie i wierząc, że jego hipokryzja może się przydać, pozwala mu zostać.

P.R.Z.: Kto tak powiedział. To tylko z wierzchu, przecież od dawna jestem (zdejmuje marynarkę) „pasiastym”, zupełnie tak jak wy. Tak czułem, że jestem idiotą. (Zdejmuje marynarkę, która od spodu jest pasiasta i zakłada ją na drugą stronę).

Brat: A spodnie.

P.R.Z.: Proszę, też pasiaste, tak jak podkoszulka i wszystko inne. (Zdejmuje spodnie z jednej nogi i stoi z jedną nogą w spodniach).

(...)

P.R.Z.: Zaklinam cię, daj mi szansę. Każ mi wyczyścić kafelki, wyczyszczę, polerować twoje buty, wypoleruję, umrzeć za ciebie, umrę, bo jesteś moim przyjacielem, bratem i bratem wszystkich ludzi. Będę wierniejszy od psa i bardziej milutki niż kot. Mój los zależy tylko do ciebie.

Brat: (Myśli przez chwilę) Tak?

Duktūr ‘Ar-rīq: Nie możemy pracować z hipokrytami takimi jak on.

¹⁸ E. El-Shenawi, *Abla Fahita: The Egyptian toy story with a satirical, ‘sexual’ twist*, <https://english.alarabiya.net/en/2016/04/25/Abla-Fahita-The-Egyptian-toy-story-with-a-satirical-sexual-twist.html> [dostęp: 20.10.2022].

Brat: A kto tak powiedział. Kto powiedział, że nie możemy z nim pracować i na tym skorzystać? Tak czy siak go sprawdzimy.

P.R.Z.: Całuję rączki (całuje dłonie Brata, który rozkoszuje się tym pocałunkiem), jestem do twoich usług i do usług usługi, która jest do twoich usług.

Brat: Teatr komediowy wystawia cieszącą się powodzeniem sztukę powinieneś iść i się nią zająć.

P.R.Z.: Wiem doskonale. Cały teatr jest mój. Przejmę kontrolę nad nim, tymi którzy w nim występują i tymi co oglądają też.

Brat: Weź ze sobą ludzi.

P.R.Z.: (Wychodząc) Nie bój się, teatr komediowy i oddział w 'Ābidīn i 'Ābidīn i cała Azbakiya od tej godziny będą w paski¹⁹.

W ostatniej scenie drugiego aktu Brat niczym Nāṣir wytyczający trzy kręgi działalności Egiptu w „Filozofii rewolucji”, mówi swoim współpracownikom, gdzie mają iść i co mają robić, by uczynić świat czarno-białym. Najważniejsze zadanie ma do wykonania Ahū Kalām, który ma zająć się wykreowaniem nowej „pasiastych” marzeń i pamięci.

Brat: Tak, zaczynasz od teraz. Najpierw historia, cała pasiasta, a gdy skończysz, zajmiesz się tym, żeby marzenia też były pasiaste²⁰.

Próby wprowadzenia nowej interpretacji historii oraz światopoglądu związane są z każdą rewolucją. Przewrót Wolnych Oficerów z 23 lipca 1952 roku nie był tu wyjątkiem. Nowe władze obaliły monarchię, symbol przepychu, korupcji i ucisku warstw najuboższych. Reforma rolnicza sprawiła oraz konfiskata majątków obszarników miała doprowadzić do niwelacji biedy i wprowadzenia sprawiedliwości społecznej. Pomimo zmiany drabiny społecznej i szczytnych założeń naseryzmu, stare elity właścicieli ziemskich szybko zostały zastąpione nowymi, związanymi z wojskiem. Zjawisko korupcji nie zniknęło, a społeczna polaryzacja oraz przepaść materialna pomiędzy biednymi i bogatymi pozostała.

Akcja trzeciego aktu dramatu Yūsufa Idrīsa rozgrywa się w gabinecie Brata w dniu rocznicy uczynienia świata pasiastym. Inicjator zmiany nie wygląda jednak na szczęśliwego. Między Bratem a Māz, która notabene jest w nim skrycie zakochana, wywiązuje się rozmowa, w której zwierza się on z tego, że najprawdopodobniej popełnił błąd zakładając, że uczyni świat szczęśliwym poprzez wytyczenie czarno-białych linii. Māz zapewnia go, że cała ludzkość jest szczęśliwa i hucznie świętuje rocznicę uczynienia świata „pasiastym”. Brat

¹⁹ Y. Idrīs, op.cit., s. 89–91.

²⁰ Ibidem, s. 93.

jednak nie daje się przekonać słowom Māz, ponieważ nawet jeśli cała ludzkość jest szczęśliwa to on nie jest w stanie się cieszyć.

Brat: A jaki jest pożytek z pytań, nawet jeśli ludzie są szczęśliwi ja nie jestem szczęśliwy.

Māz: Jesteś na szczycie swojego zwycięstwa i nie jesteś szczęśliwy?!

Brat: Nie chciałem wygrywać ani toczyć bitew. Chciałem prawdy i myślałem, że prawdziwe szczęście może ziszczyć się tylko poprzez uczynienie świata pasiastym²¹.

Następnie przywódca ruchu „pasiastych” dochodzi do wniosku, że: *świat nie jest tylko czarno-biały, to coś o wiele bardziej skomplikowanego niż dwukolorowe linie. (...) Świat jest wielki, ogromny, większy niż mój rozum, większy niż czyjkolwiek rozum*²². Dostrzega fakt, że czarno-białe linie, pomimo że są jasne i klarowne, ograniczają mnogość kolorów, różnorodność zachowań, a co za tym idzie wolność. Podczas zebrania Brat przedstawia swoje nowe postulaty współpracownikom i nawołuje ich do kolejnej rewolucji przeciwko „czerni i bieli”. Jego najbliższe otoczenie, które zostało dogłębnie zindoktrynowane odrzuca jego propozycję. Co więcej, władza pozwoliła im cieszyć się licznymi przywilejami. Poparcie nowej rewolucji mogłoby pozbawić ich pewnych zarobków, stanowisk i koneksji. Brat stał się ofiarą własnej ideologii. „Pasiąści” woleli więc zamienić ideę uszczęśliwiania ludzi na bezpieczne uszczęśliwianie siebie. Brat postanawia więc odciąć się od swojego środowiska i sam wyrusza w świat, by przekonać ludzi, że czarno-biały system musi zostać obalony.

Māz: Poszłam za tobą, kiedy świat w twoim rozumieniu był pasiasty, szczęśliwy, a w twoim sercu pulsowała krew, a teraz, po tym jak uwierzyłam w świat pasiasty i szczęśliwy chcesz żebym go porzuciła i poszła za tobą. Nie mogę. Wierzyłam w biel i czerń, ponieważ cię kochałam, teraz kocham cię, ponieważ wierzę w biel i czerń. Nie mogę.

Brat: A ja?

Māz: Ty nigdy nikogo nie potrzebowałeś, idź, nie będę życzyć ci powodzenia.

(...)

Duktūr ‘Ar-rīq: Niemożliwe, żebyś nas zostawił i zniszczył to co zbudowaliśmy... niemożliwe!

(...)

²¹ Ibidem, s. 103.

²² Ibidem, s. 107, 109.

Brat: Jaka szkoda, że buntowaliście się przeciwko rzeczywistości, a teraz się na nią zgadzacie²³.

W następnej scenie, pobity podczas przesłuchania Brat zostaje przyprowadzony do siedziby „Pasiastych” przez policję. Były przywódca został przyłapany na podburzaniu klientów kawiarni przeciwko doktrynie „pasiastości” oraz nawoływaniu do rewolucji. Co więcej, był ubrany w odróżniający się od czarno-białych mundurów, podarty, czerwony garnitur. Kiedy Brat zostaje wprowadzony przez oficera policji Prezes Rady Zarządu grozi mu, że jeśli nie wygłosi stosownego przemówienia do ludzi zgromadzonych na placu, „Pasiastci” wymarzą go z kart historii i opublikują sfabrykowaną relację z jego pogrzebu.

Brat: Jak do nieba?

P.R.Z.: (Wstaje ze swojego miejsca) Tak po prostu, w najprostszy sposób. (Podchodzi do mebla stojącego pod ścianą przypominającego komodę). O tak! (Naciska przycisk, z urządzenia rozlega się drżący głos spikera).

Spiker: I w ten sposób bracia, mieszkańcy pogrążonego w smutku świata, ciało naszego przywódcy, naszego ojca i ojca całego świata, założyciela doktryny „pasiastości” spoczęło w marmurowej sali kolumnowej w wielkim pałacu, aby dziesiątki milionów żałobników mogły ujrzeć go po raz ostatni. Ciało leży w trumnie owinięte w pasiastą flagę. Tysiące ludzi w żałobnym orszaku wyprowadzają z sali drogie nam zwłoki, na miejsce wiecznego odpoczynku²⁴.

Na podobne zapomnienie przez historię został skazany pierwszy prezydent Egiptu Muḥammad Naḡīb. Przywódca puczu 2 z 23 lipca 1952 roku, który został odsunięty od władzy przez Nāṣira nieco ponad dwa lata później. Naḡīb został oskarżony o powiązania ze Stowarzyszeniem Braci Muzułmanów i skazany na dożywotni areszt domowy.

W ostatnim fragmencie sztuki Brat podejmuje ostatnią próbę ujawnienia prawdy i poinformowania ludzkości o tym, że doktryna „pasiastości” ogranicza wolność. Wychodzi na balkon, przed którym stoją zgromadzeni ludzie i zaczyna do nich przemawiać. Przemowa zostaje jednak zagłuszona przez mikrofony, z których płyną propagandowe hasła. Brat zdradzony przez najbliższych współpracowników poddaje się. Historia niejako zatacza koło, ponieważ krzesło przywódcy zostaje odebrane Bratu przez symbol starego reżimu, tj. Prezesa Rady Zarządu.

²³ Ibidem, s. 128–130.

²⁴ Ibidem, s. 136–137.

Podsumowanie – uniwersalizm dramatu „Pasiaści”

Historia egipskiej sceny politycznej pokazała, że sztuka Yūsufa Idrīsa „Pasiaści” jest poniekąd utworem wizjonerskim. Pomimo że została napisana w 1969 roku oraz stanowi bardzo trafny i zarazem gorzki komentarz ery naseryzmu, to w sposób równie celny nawiązuje do najnowszych wydarzeń egipskiej polityki. W tym kontekście szczególnie sugestywna jest scena ponownego zajęcia krzesła przywódcy przez Prezesa Rady Zarządu, którego obaliła rewolucja „Pasiastych”.

Brat: Odejdź ode mnie.

P.R.Z.: Nie ma sprawy, ale mam jeszcze małą prośbę.

Brat: Czego chcesz?

P.R.Z.: Pozwól mi wziąć to krzesło.

Brat: Ale to moje krzesło i nie mogę go oddać.

P.R.Z.: Ono należy do przywódcy „Pasiastych”, pozwól nam je wziąć²⁵.

Przewrót Wolnych Oficerów rozpoczął w Egipcie erę politycznej i gospodarczej dominacji wojska. Od tej pory wszyscy egipscy prezydenci z wyjątkiem Muḥammada Mursīego, którego kadencja trwała rok (2012–2013), należeli do armii i przed objęciem prezydentury zajmowali w niej najwyższe stanowiska. Należy zauważyć, że na ogół wojsko cieszyło się i cieszy powszechnym szacunkiem obywateli, kojarzy się z patriotyzmem i bezpieczeństwem. To armia w 1952 roku obaliła monarchię, wprowadziła republikę i odebrała ziemię obszarnikom. Ta sama armia odniosła sukces podczas wojny Jom Kipur i odzyskała Półwysep Synaj. Wreszcie dzięki porozumieniom z Camp David egipskie wojsko otrzymywało ogromną pomoc materialną ze strony USA. W 2011 roku armia egipska była czwarta na świecie pod względem liczebności samolotów F-16, co świadczy o tym, że jest liczącą się siłą bojową²⁶. Wojsko egipskie miało wpływ na gospodarkę już w XIX wieku, kiedy to Muḥammad ‘Alī przekazywał armii zakłady przemysłu zbrojeniowego. Znaczący wzrost udziału wojska w procesach ekonomicznych nastąpił podczas trzech dekad rządów Ḥusnīego Mubāraka. Prezydent, były oficer lotnictwa, słynął z nagradzania kolegów po fachu za okazywaną mu lojalność. W 2010 roku ok. 40% krajowej produkcji

²⁵ Ibidem, s. 145.

²⁶ J. Zdanowski, *Bliski Wschód 2011...*, op.cit., s. 164.

i usług było kontrolowane przez armię²⁷. Szacuje się, że wojsko zatrudniało wówczas ok. 40 tys. cywilów, dzięki czemu mogło kontrolować przemysł elektryczny, stalowy, produkcję sprzętu RTV i AGD. Co więcej, spółki kontrolowane przez armię były również związane z przemysłem spożywczym – produkcja napoi i olejów oraz budowlanym – użytkownie działek oraz luksusowych hoteli nad Morzem Czerwonym²⁸.

W styczniu 2011 roku fala niezadowolenia społecznego i masowych protestów, nazwana arabską wiosną, dotarła także do Egiptu. Setki tysięcy Egipcjan wyszło na ulice Kairu, Aleksandrii, Asjutu i innych miast, by żądać *chleba, wolności i sprawiedliwości społecznej*²⁹. Największe protesty na Placu Taḥrīr w Kairze rozpoczęły się 25 stycznia 2011 roku, tj. w święto policji, które jest dniem wolnym od pracy i trwały ponad dwa tygodnie. Egipskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych tuż po rozpoczęciu obywatelskiego buntu, oskarżyło Stowarzyszenie Braci Muzułmanów o jego sprowokowanie³⁰. Protestujący żądali m.in. ustąpienia skorumpowanego Mubāraka ze stanowiska prezydenta oraz wprowadzenia demokratycznych przemian, które zagwarantują podstawowe wolności obywatelskie. Szacuje się, że do końca stycznia w zamieszkach, do których dochodziło w całym Egipcie zginęło 365 protestujących oraz 32 policjantów³¹. 9 lutego Egipt pogrążył się w strajku powszechnym, ponieważ związki zawodowe poparły protestujących. Dwa dni później do informacji publicznej został podany komunikat o dymisji Mubāraka. Wojsko rozwiązało parlament oraz zawiesiło konstytucję, a władza została przejęta przez Najwyższą Radę Sił Zbrojnych³².

Pod koniec kwietnia 2012 roku w Egipcie odbyła się pierwsza tura wyborów prezydenckich. Międzynarodowi obserwatorzy jednoznacznie stwierdzili, że były to pierwsze wolne, niesfałszowane i demokratyczne wybory, jakie odbyły się w kraju nad Nilem. Ostatecznie z wynikiem 52% poparcia, wybory wygrał związany z Braćmi Muzułmanami od 1979 roku Muḥammad Mursī, który zajął fotel prezydencki 30 czerwca 2012 roku. Z perspektywy czasu wyrażenie zgody na demokratyczne wybory i pozwolenie, by najważniejszy urząd w państwie był sprawowany przez osobę niezwiązaną z wojskiem, było zabiegiem czysto

²⁷ Ibidem, s. 165.

²⁸ Ibidem.

²⁹ 'Aīš, ḥurriyya, 'adāla iğtimā'iyya, to słowa refrenu i zarazem tytuł popularnej piosenki Rāmiego 'Ašāma, która stała się hymnem „rewolucji 25 stycznia”.

³⁰ J. Zdanowski, *Bliski Wschód 2011...*, op.cit, s. 17.

³¹ Ibidem, s. 18.

³² Ibidem, s. 19.

taktycznym, na który mogła sobie pozwolić egipska armia. Jedynym zapleczem politycznym, jakie posiadał Mursī było poparcie środowisk sympatyzujących z wielokrotnie delegalizowanym i prześladowanym od lat 50. ugrupowaniem Braci Muzułmanów. Armia w dalszym ciągu kierowała egipskim przemysłem i początkowo z dystansem i bez ingerencji obserwowała poczynania nowego prezydenta. Nieudolna polityka Mursiego, jego brak charyzmy oraz kontrowersje wokół nowej konstytucji zaowocowały wybuchem fali protestów wymierzonych przeciwko nowo zaprzysiężonemu prezydentowi, nazwanych „drugą rewolucją” (*aṭ-ṭawra aṭ-ṭāniya*). 3 lipca 2013 roku wojsko zabrało głos i powtórzyło scenariusz znany Egipcjanom z 23 lipca 1952 roku. Ówczesny minister obrony, a obecny prezydent ‘Abd al-Fattāḥ as-Sīsī, w komunikacie telewizyjnym poinformował społeczeństwo o tym, że Muḥammad Mursī został odsunięty od władzy³³. Mursī został osadzony w więzieniu oraz skazany na karę śmierci, podczas gdy Ḥusnī Mubārak został oczyszczony z większości stawianych mu zarzutów. Stowarzyszenie Braci Muzułmanów, podobnie jak po objęciu władzy przez Nāšira, zostało zdelegalizowane, a osoby z nim związane były masowo aresztowane. Wojsko krwawo stłumiło protesty zwolenników Braci, którzy gromadzili się w pobliżu kairskiego meczetu Rābi‘a al-‘Adawiyya. 14 sierpnia 2014 roku podczas starć zginęło tam ponad 1000 osób³⁴. Pod koniec maja 2014 roku nowym prezydentem, z ponad 95-procentowym poparciem uzyskanym w wyborach, został feldmarszałek ‘Abd al-Fattāḥ as-Sīsī³⁵. Armia ponownie, niczym bohater „Pasiastych” Yūsufa Idrīsa, zasiadła na krześle, którego przez chwilę została pozbawiona.

Bibliografia

- El-Shenawi E., *Abla Fahita: The Egyptian toy story with a satirical, 'sexual' twist*, <https://english.alarabiya.net/en/2016/04/25/Abla-Fahita-The-Egyptian-toy-story-with-a-satirical-sexual-twist.html>.
- Bizzari Fatteen H., *The Mugamma, the center of Egypt's sprawling bureaucracy*, <http://www.touregypt.net/featurestories/mugamma.htm>.
- Idrīs Y., *Al-Muḥaṭṭaṭīn*, Ṭarāblus 1983.

³³ T. Weaver, M. McCarthy, *Egyptian army suspends constitution and removes president Morsi – as it happened*, <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2013/jul/03/egypt-countdown-army-deadline-live> [dostęp: 20.10.2022].

³⁴ P. Kingsley, *Egypt's Rabaa massacre: one year on*, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch> [dostęp: 20.10.2022].

³⁵ P. Kingsley, *Egypt's Sisi sworn in as president*, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/08/egypt-sisi-sworn-in-president> [dostęp: 20.10.2022].

- Kingsley P., *Egypt's Rabaa massacre: one year on*, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/16/rabaa-massacre-egypt-human-rights-watch>.
- Kingsley P., *Egypt's Sisi sworn in as president*, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/08/egypt-sisi-sworn-in-president>.
- Rudnicka-Kassem D., *Egyptian Drama and Social Change: A Study of Thematic and Artistic Development I Yūsuf Idrīs's plays*, Montreal 1992.
- Weaver T., McCarthy M., *Egyptian army suspends constitution and removes president Morsi – as it happened*, <https://www.theguardian.com/world/middle-east-live/2013/jul/03/egypt-countdown-army-deadline-live>.
- Zdanowski J., *Bliski Wschód 2011: bunt czy rewolucja?*, Kraków 2011.
- Zdanowski J., *Historia Bliskiego Wschodu w XX wieku*, Wrocław 2010.
- Zdanowski J., *Współczesna muzułmańska myśl społeczno-polityczna. Nurt Braci Muzułmanów*, Warszawa 2009.

The “Striped Ones” (*Al-Muḥaṭṭaṭīn*) by Yūsuf Idrīs – A Mirror of the Egyptian Political Scene

Summary

This paper is an attempt to interpret Yūsuf Idrīs' political drama *al-Muḥaṭṭaṭīn* (*The Striped Ones*). Although the author died more than a quarter of century ago, the sociopolitical problems in his dramas still seem relevant. In the face of the latest developments on the Egyptian political scene, “Arab spring”, the overthrow of Husnī Mubārak in 2011, and the deprecation of power of a newly elected president Muḥammad Mursī by the Egyptian army in 2013, Idrīs' dramas, especially *Al-Muḥaṭṭaṭīn* (*The Striped Ones*), written in 1969, are especially meaningful. Not only does this drama express the dilemma of a heroic leader whose ideologies are successively satirically blurring, but also addresses the problem of corrupt power, the apparent revolution, ridicule Egyptian bureaucracy, and the phenomenon of bribery. The article's author tries to show the universal character of this work by comparing its content with the affairs on the Egyptian political scene.

Keywords: Egypt, Yūsuf Idrīs, politics, Egyptian theatre, Arab Spring

«Полосатые» (*Al-Muḥaṭṭaṭīn*) Юсуфа Идриса – зеркало египетской политической сцены

Резюме

В данной статье предпринята попытка интерпретации политической драмы Юсуфа Идриса „Al-Muḥaṭṭaṭīn”. Несмотря на то, что пьеса была написана в 1969 году, она является точным описанием социально-по-

литической жизни в Египте с 1952 года по сегодняшний день. В свете последних событий на политической сцене Египта, связанных с так называемой „арабской весной” и свержением Хусни Мубарака в 2011 году и отстранением военными от власти Мухаммеда Мурси в 2013 году, драма кажется особенно своевременной и показательной. В пьесе сатирически обрисована не только дилемма главного героя-лидера, идеалы которого последовательно размываются, но и затрагивается проблема коррумпированной власти, мнимой революции, высмеивается египетская бюрократия и связанное с ней явление взяточничества. Автор статьи пытается показать универсальный характер этого произведения, сравнивая его содержание с событиями на египетской политической сцене.

Ключевые слова: Египет, Юсуф Идрис, политика, египетский театр, арабская весна